

Bilgili, A. (2014). Türkiye’de bilim sosyolojisi tartışmaları üzerine eleştirel bir değerlendirme, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 29. Sayı, 2014/2, s.239-253

Türkiye’de Bilim Sosyolojisi Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme

Alper Bilgili*

Özet: Her ne kadar bazı bilimsel tartışmalar Türk kamuoyunda azımsanmayacak seviyede ilgi uyandırsa da bilim sosyolojisinin temel varsayımları kamuoyu tarafından çok az bilinmektedir. Türkiye’de bilim sosyolojisine duyulan ilginin doğru bir betimlemesi içinse bilim sosyolojisinin başka ve daha “derin” tartışmalarda oynadığı rol analiz edilmelidir. Bilim sosyolojisi Türkiye’de çoğu düşünür tarafından bilimle din arasında olduğu varsayılan çatışmada kullanılacak bir araç olarak görülmüştür. Bunun yanında diğer bazı sosyologlar, bilim sosyolojisindeki temel teorilere Batı’nın bilimdeki üstünlüğüne dair argümanları eleştirmek için atıfta bulunmaktadır. Son olarak, rölativizmden etkilenmiş bazı Türk bilim sosyologları, alandaki argümanları “büyük düşman” pozitivism ile hesaplaşmada kullanırlar. Bu makale, alandaki temel aktörlerin ve pozisyonlarının analizini yapmak suretiyle, Türkiye’deki bilim sosyolojisi tartışmaları hakkında kısa ve öz bir resim sunma niyetindedir.

Anahtar Kelimeler: Bilim Sosyolojisi, Türk Sosyologları, Muhafazakârlar, Paul Feyerabend

A Critical Analysis on the Sociology of Science Discussions in Turkey

Abstract: Although certain scientific discussions have attracted considerable public attention in Turkey, the main assumptions of the sociology of science have been little known. Sociology of science in the Turkish context is often perceived as an artifact to be exploited in discussions regarding the alleged conflict between science and religion. Moreover, some other sociologists make use of main theories in sociology of science to rule out arguments in favor of Western superiority in science. Finally, some Turkish sociologists of science, fascinated by the relativist views in sociology of science, use the arguments in the field to challenge their arch enemy –i.e. positivism. By analyzing the main actors in the field and their positions, this article aims to provide a brief insight into the sociology of science discussions in Turkey.

Keywords: Sociology of Science, Turkish Sociologists, Conservatives, Paul Feyerabend

* Dr., Misafir Araştırmacı, Leeds Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe, Din ve Bilim Tarihi Bölümü, bilgili.alper@gmail.com.

Giriş

Türkiye’de bilim sosyolojisine¹ ilgiyi analiz eden bir makale, gerek bu alanda yapılan çalışmaların sayıca azlığı gerekse konunun ele alınış şekli nedeniyle kaçınılmaz bir şekilde eleştirel olacaktır. Türkiye’de çok geç haberdar olunan bu alanın hâlen geniş kitleler tarafından tanındığını iddia etmek mümkün değildir. Ülkemizde bilimle ilgili tartışmaların zaman zaman azımsanmayacak seviyede kamuoyu ilgisi uyandırmasına karşın, bilim sosyolojisinin temel argümanları/soruları, doğa bilimiyle profesyonel olarak uğraşan bilim adamları tarafından bilinmemektedir. Ancak asıl sorun, sosyal bilimcilerimizin büyük çoğunluğunun da bu alan tarafından yarım asrı aşkın süredir geliştirilen iddialara aşına olmamalarıdır. Bu bağlamda burada ele aldığımız bilim sosyologlarının ve bilim sosyolojisiyle ilgilenen entelektüellerin, kendilerine yönelteceğimiz eleştirilere rağmen önemli bir hizmette bulduklarını düşünüyoruz.

Bilim sosyolojisi –ve bilim felsefesi– literatürünün Türkiye’ye iki şekilde girdiğini söyleyebiliriz. İlk, tercüme eserler yoluyla Batı literatürü ile tanışılmıştır. Kuhn, Popper, Feyerabend, Latour, Shapin ve Barnes’in eserlerinin yanı sıra Lakatos ve Musgrave’in editörlüğünü yaptığı *Bilginin gelişimi ve bilginin gelişimiyle ilgili teorilerin eleştirisi* gibi bazı önemli derleme eserler Türkçe’ye gecikmeli de olsa çevrilmiştir. Bunun yanı sıra bazı sosyal bilimciler kendi seçkilerini oluşturarak Türkçe literatüre önemli katkıda bulunmuşlardır.² Ancak bu tür çalışmalar Türkiye’de hâkim görüş olan pozitivist bilim anlayışını yerinden edecek veya o anlayışla ilgili şüphe uyandıracak etkide görünmemektedir. Bilimle ilgili popüler yazılar kaleme alan bir Türk gazetecinin şu yorumu bilim sosyolojisinin ve bilim felsefesinin Türkiye’de kat ettiği (veya edemediği) yolu göstermesi açısından önemlidir: “Bilimle ilgili konular, bilimcilerin arasında ‘inanmak’ veya ‘inanmamak’ kelimeleriyle konuşulmaz. ‘Doğrulamak’ ve ‘yanlışlamak’tır kullanılan kelime.” (Berkan, 2014). Oysa Plato’nun *Meno* isimli diyalogundan itibaren inancın, bilginin önemli bir parçası olduğu düşünülmektedir. Klasik tanıma göre bilgi, gerekçelendirilmiş doğru inançtır (Pritchard ve Turri, 2014). Bu genel kabul görmüş tanıma göre (bilimsel) bilgi ile inanç arasında bir dikotomi oluşturmak anlamsızdır. Berkan’ın, bilim adamının doğrulamaya çalıştığı teorisine aynı zamanda inandığını fark etmemesinin nedeni kanımızca zihnimizdeki hatalı “bilim” anlayışdır. Bilimin inanca yer bırakmayacak şekilde kesin olduğu, az sonra da değineceğimiz gibi Osmanlı

¹ Bilim sosyolojisi literatüründe aksi belirtilmedikçe “bilim” ile kast edilen doğa bilimleridir. Bu disiplin, doğa bilimleri ile toplum (ve/ya bilimsel topluluk) arasındaki karmaşık ilişkiyi incelemektedir. Örneğin doğa bilimlerinde objektifliğin ne denli mümkün olduğu, doğruluk kriterinin toplumdan veya bilimsel topluluktan etkilenip etkilenmediği, bilimsel bilginin oluşumunda sınıfın, ideolojilerin, cinsiyetin oynadığı rol bilim sosyolojisinin ilgi alanına girer.

² Bkz. (Balkız ve Öğüt, 2010); (Şenses, 2012).

entelektüellerinden devraldığımız ve hâlâ etkisini yitirmemiş bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pozitivizm, Türkiye’deki bilim sosyolojisi tartışmalarında çoğunlukla bilim sosyolojisinin kendisine tepki olarak doğduğu ekol olarak ele alınır. Kuşkusuz Kuhn’dan Latour’a, Feyerabend’den *Güçlü Program*’a kadar birçok sosyologda ve felsefecide pozitivizme karşı böyle bir tepkinin var olduğu söylenebilir. Bununla beraber günümüzde bilim hakkında fikir üreten, incelemelerde bulunan pozitivistlerin bu ilk dönem pozitivistlerle aynı yerde durduğunu iddia etmek hatalı olacaktır. Kuhn ve bilimsel bilginin sosyolojisindeki temel iddialara karşı pozitivizmin –en azından bazı pozitivistlerin– cevap getirme çabası içerisine girmediğini düşünmek son derece hatalıdır. Bilim felsefesi ve bilim sosyolojisinde eserler veren pozitivistlerin birçoğu, Kuhn ve takipçilerinin görüşlerini çoğunlukla ciddiye almış, kimi zaman teorilerini revize etme pahasına da olsa³ bu eleştirilere pozitivizm içinden cevaplar getirmeye çalışmışlardır. Bununla beraber Türkiye’deki –ve bilhassa Türk sosyologlarındaki– genel kanı, pozitivizmin Kuhn ile beraber ömrünü doldurduğudur. Bu kanıya göre pozitivizmi savunanlar bilim sosyolojisinden haberdar değildir, çünkü Kuhn’un iddialarından haberdar olan bir kişinin pozitivist olmayı sürdürmesi olanaksızdır. Gerçekten de Türkiye’deki pozitivistlerin Kuhn ve takipçilerinin getirdiği eleştirilere cevap vermediğini, hatta böyle bir literatürden haberdar değilmiş gibi bir tavırda olduklarını iddia edebiliriz. Bu bağlamda Türkiye’deki pozitivist duruşu bilim sosyolojisinin içinde bir ekol olarak değerlendirmektense bilim sosyolojisinin varlığını kabul etmeyen, onu tanımayan bir pozisyon olarak değerlendirmek isabetli olacaktır. Bununla beraber uluslararası akademik camiada da pozitivistlerin bilim sosyologlarının eleştirilerine cevap vermediğini ve pozitivizmin bilim sosyolojisi öncesine ait bir pozisyon olduğunu iddia etmek hatalıdır.

Türkiye’deki Bilim Sosyolojisi ile İlintili Bazı Pozisyonlar

Buradaki değerlendirmemizi “Türk Bilim Sosyologları” gibi bir başlık altında ele almanın mümkün olmadığını belirtmemiz gerekiyor. Bunun temel nedeni pozitivizmin hâkim olduğu Türkiye’de bilim sosyolojisine ciddi bir mesai ayıran ve bu konuda eserler veren çok az kişinin var olmasıdır. Esasen bilim sosyolojisi Türkiye’de, belli dünya görüşlerinin amaçsallaştırdığı bir disiplin olmaktan öteye gidememiştir. Bunun yanında bilim sosyoloğu olarak değerlendirilemeyecek sosyologların ve entelektüellerin değerlendirme dışın-

³ Elbette teorisini revize eden sadece pozitivistler olmamıştır. Kuhn da teorisine getirilen eleştiriler neticesinde yanlış anlaşıldığını anlatmaya çalışırken *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*’ndaki görece radikal pozisyonundan sapmıştır. Örneğin sonra yazdığı bir değerlendirmede kendisinin bilimsel süreçteki nesnel faktörleri reddetmediğini, ancak gölgede kalan öznel etkenleri öne çıkardığını iddia eder (Kuhn, 1994, s. 387-388).

da tutulması durumunda Türkiye’de bilim sosyolojisi bağlamında incelenecek görüşlerin çok kısıtlı olacağı iddiasındayız. Bu nedenle çalışmamızı bilim sosyologlarıyla, hatta sosyologlarla kısıtlamamayı tercih ettik.

Biz bu makalede daha çok Türkiye’de bilim sosyolojisi ile ilgilenen sosyologların ve genel olarak entelektüellerin telif eserlerine odaklanacağız. Türkiye’de bilim sosyolojisi alanında telif eser verenler üç başlık altında ele alınabilir. Elbette bu üç başlık altında değerlendirilemeyecek eserler de kaleme alınmıştır ancak kanımızca burada bahsedeceğimiz isimler, Türkiye’deki bilim sosyolojisinde ilgilenilen konuları ve tartışmaları özetlemek ve genel resmi zihinlerde canlandırmak açısından tatmin edici niteliktedir.⁴

Muhafazakâr Pozisyon

Bu başlık altında ele alacağımız eserlerin genel özelliği bilim sosyolojisine ilgilerinin tepkisel oluşudur. Genelde bilim sosyoloğu veya bilim felsefeci olmayan entelektüeller tarafından kaleme alınan bu eserler, literatürde öne çıkan bilim sosyologlarına ve bilim felsefecilerine atıfta bulunmaktadır. Bu eserlerde bilhassa dikkat çeken unsur yazarların bilime, bilimsel yöneme, bilimin objektiflik iddiasına getirilen eleştirileri öne çıkarmayı tercih etmiş olmalarıdır. Özellikle Kuhn ve Feyerabend gibi bilim felsefecileri ve sosyologlarına, bilim anlayışına eleştirel yaklaştıkları için muhafazakâr entelektüellerce sık sık atıfta bulunulmuştur. Bize göre bu noktada muhafazakârların çalışmalarını şekillendiren temel fikir “din-bilim çatışması” tezidir. Muhafazakârlar, bu çatışmanın varlığına ikna olmuş görünmektedirler. Literatürdeki bilim eleştirileri işte bu noktada değer kazanmaktadır; bilimin otoritesine getirilen itirazlar doğal olarak dine karşı saldırıları bertaraf edebilir. Başka bir deyişle bilim felsefesi ve sosyolojisi bu yazarlar için inançlarını savunmada bir araç vazifesi görmektedir.⁵

Bu başlık altında değerlendireceğimiz düşünürlere değinmeden önce onların neye tepki olarak eserler verdiklerine bakmanın faydalı olduğu kanaatindeyiz. Uluslararası çevrelerde Richard Dawkins (1996) ve Daniel Dennett (1995) gibi yazarların bilimi dinin karşısına yerleştirmeleri, hatta bilimi kendisinden kurtulması gereken bir “bela” olarak nitelendirmeleri muhafazakâr ekolün neden böyle bir pozisyon aldığını anlamamıza yardımcı olacaktır.⁶ Muhafa-

⁴ Müstakil olarak bilim sosyolojisi ile ilgilenen akademisyenlerin bir kısmı bu ekollere yakın oldukları için analiz dışında bırakılmışlardır. Bunun yanında İngilizce yayınlarda bulunan bilim sosyologları ve sadece çeviri eserlerle Türkçe literatüre katkıda bulunan akademisyenler de burada değerlendirilmemiştir.

⁵ Balkız ve Öğütle ise muhafazakârların bilim sosyolojisine ilgisinin başka bir yönüne dikkat çeker. Onlara göre bu düşünürler bilim sosyolojisi aracılığıyla millî ideoloji ile hesaplaşma yoluna gitmektedirler. Yani bu anlamda onların rövanşist oldukları iddia edilebilir (Balkız ve Öğütle, 2010, s. 23).

⁶ İnsanlığın dinden kesin olarak kurtulması gerektiği görüşünü savunan Richard Dawkins’in *Kör Saatçi* isimli kitabını Türkiye’de Tübitak’ın yayımlamış olması “millî” ideolojinin tartışmalardaki pozisyonunu anlama açısından önemlidir.

zakâr yazarlar, dinin bilimle farklı bir ilişki içinde olabileceği alternatifleri aramak yerine bilimin otoritesini tümünden şüpheli hale getirmenin, dini, kendisine yöneltilecek saldırılara karşı daha korunaklı kılacağını düşünmüşlerdir.

Elbette bu isimlerin sadece Dawkins ve Dennett gibi yazarlara tepki olarak eserler kaleme aldığını iddia edemeyiz. 19. yüzyılın sonlarından ve 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren din ve bilim arasında bir çatışma olduğu tezi entelektüel camiada belli ölçüde kabul görmüştür. Şükrü Hanioglu, Jön Türkler arasında “vulgar materyalizm” görüşünün popüler olduğunu, ünlü Alman materyalist Büchner’in *Kraft und Stoff* isimli eseri başta olmak üzere birçok materyalist eserin okunduğunu ifade eder. Bu eserlerde işlenen “bilimin her sorunun üstesinden geleceği” görüşü Atatürk de dahil birçok önemli ismin zihnini şekillendirmiştir (Hanioglu, 2011, s. 48-50). Bu görüşün sadece Türkiye’de hâkim olmadığını, daha sofistike formlarının Batı Avrupa’da da itibar gördüğünü belirtmemiz gerekir. Örneğin bilim tarihi disiplininin kurucularından sayılan George Sarton’ın ilk baskısı 1962’de yapılan *The history of science and the new humanism* adlı eserindeki şu ifadeleri bilime biçilen misyonu anlama açısından dikkat çekicidir: “Bilim tarihi, hurafenin uyusukluğuna ve cehalete, yalancılara ve ikiyüzlülere, aldatıcılara ve kendini aldatanlara, karanlığın ve saçmalığın bütün güçlerine karşı hiç bitmeyecek, uzun soluklu bir mücadelenin hikâyesidir” (Sarton, 1987, s. 166).⁷

Muhafazakâr entelektüelleri bilim sosyolojisine iten bu görüşe günümüzden de bir örnek vermek faydalı olacaktır. Türkiye’de bilim felsefesinin öncülerinden sayılan Cemal Yıldırım evrim düşüncesinin Tanrı fikrini geçersiz kıldığını şu şekilde ima etmektedir:

Evrim düşüncesi, insanın kendi varlık kökenini bilme merakını da içermektedir. İlkel topluluklarda bile kendini açığa vuran bu merakın özellikle mitoloji ve dinlerin oluşumundaki rolü yadsınamaz. Ancak bilim öncesi açıklamalar masalımsı birer öğreti niteliğindedir. Her şey gibi insan da Tanrısal gücün ürünüdür... (Yıldırım, 1997, s. 145).

Bu alıntıda göze çarpan ilk ima, Yıldırım’ın bilimsel açıklama –yani evrim teorisi- ile dinsel açıklamalar arasında kurduğu dikotomidir.⁸ Bilimin kökenlere yönelik açıklaması olan Evrim teorisi doğruysa dinin yanlışlanacağı iddiası muhafazakâr yazarların Kuhn ve diğer bilim felsefecilerine ve sosyologlarına ilgisini açıklayacaktır. Nola ve Irzık’a göre bazı bilim felsefecilerinin ve sosyologlarının dile getirdiği bilimin objektif olmadığı, bilimin diğer bilme

⁷ Bu cümlelerin Kuhn’un bilim anlayışına getirdiği eleştirilerle aynı dönemde kaleme alınması ilginçtir. Bilim, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* isimli eserin yayınlandığı dönemde aydınlığın sembolü olarak görülmektedir.

⁸ Hatalı olan bu dikotomi, yüzeysel bir bilim felsefesi ve bilim tarihi okumasının sonucudur. Gerek Darwin öncesi evrim teorileri, gerekse Darwinci doğal seleksiyona dayalı evrim teorisi Asa Gray gibi birçok teist tarafından savunulmuştur. Bununla birlikte bu iddiamız başka bir makalenin konusu olduğundan burada detaylandırılmayacaktır.

türlerinden üstün olmadığı, ortodoks bilim anlayışına karşı çıkmanın aynı zamanda onu üreten Birinci Dünya ülkelerinin ideolojilerine karşı çıkmak anlamına geldiği, bilimin günümüzde bir baskı aracı haline geldiği gibi iddiaların İslâmcı çevrelerde alıcı bulmasının ardında bilimin dine bir tehdit oluşturduğu algısı vardır (Nola ve Irzık, 2005, s. 451-452).

Bu noktada tepkinin nasıl sonuç verdiğini ve bilim sosyolojisinin muhafazakâr entelektüellerin metinlerinde nasıl yer aldığını gösteren birkaç örnek açıklayıcı olacaktır. Ali Bulaç, *Din ve Modernizm* adlı eserinde şu tespitlerde bulunur:

Bir bilim adamı, uzman, araştırmacı veya akademisyenin görüşü 'dinî dogma' kadar kutsal, mutlak ve tartışılmazdır... Bilimsel tarafsızlığın kılıfı ise koskoca bir yalan olan; sözüme ona 'değerden bağımsız bilimsel yöntem'dir. Oysa kendini mutlaklaştıran bilimsel yöntem bizatihi değer-bağımlıdır (Bulaç, 2006, s. 94).

Bulaç bu alıntıda görüldüğü gibi hem bilimin objektif olmadığına, hem de baskıcı olduğuna değinirken Feyerabendçi çizgide bir eleştiri sunmaktadır. Bulaç değerlerimizin objektif bilimi imkânsız kıldığını belirtmektedir. Bilim felsefesinde Duhem ve Feyerabend gibi düşünürlerce savunulan ve "kuram yüklülük" olarak tanımlanabilecek bu görüşe göre teorilerimiz, güvenilir saydığımız gözlemlerimizi dahi şekillendirir. Dolayısıyla onların üzerine bina edilen bilim de taraflı olmak zorundadır (Hess, 1997, s. 18).

İlhan Kutluer de bilim sosyolojisinde öne çıkan bir başka görüşü dile getirir ve bilimin sürekli ilerlediği görüşünü reddeder (1985, s. 131-133). Kutluer burada Kuhn'un paradigmaların ortak bir ölçü ile değerlendirilemeyeceği tezine atıfta bulunmaktadır. Bu görüşe göre sonra gelen paradigmanın öncekinden daha iyi olduğu iddiasında bulunamayız; çünkü ortada farklı paradigmaları değerlendirebileceğimiz ortak, "paradigmalar üstü" bir kriter yoktur. Her paradigma beraberinde kendi kriterlerini getirecektir. Bu nedenle paradigmaların hangisinin daha iyi olduğu tartışmasını bir "sağır diyalogu"na benzetmek mümkündür (Kuhn, 1991, s. 116-117). Kutluer buradan hareketle Batı uygarlığının ileri, doğu uygarlığının geri olduğu tezini de eleştirir. Paradigmalar arası bir değerlendirmenin yapılamayacağı fikrinden hareketle, farklı uygarlıkları değerlendirebilecek ortak bir kriterin de var olmadığını, dolayısıyla uygarlıkların da "ilerilik/gerilik" bağlamında karşılaştırılamayacağını iddia eder (Kutluer, 1985, s. 131-133). Bu analiz bilim sosyolojisine ilgi duyan diğer muhafazakâr entelektüeller tarafından da paylaşılır. Bu iddiayı yine bir savunma mekanizması olarak değerlendirmek mümkündür. Uygarlıkların kıyaslanamadığı bir durumda "geri" ve "ileri" gibi sıfatlar da işlevsiz kalacaktır. Bununla beraber aynı görüşü paylaşan Armağan (2007) gibi birçok muhafazakâr entelektüelin mezkûr düşünceleri dile getirdikleri eserlerde aynı

zamanda İslâm medeniyetinin altın çağından bahsetmeleri de hayli tutarsız görünmektedir. Uygarlıkların kıyaslanamayacağı bir durumda sadece mevcut Batı medeniyeti değil, İslâm’ın ilk yüzyıllarında altın çağını yaşayan İslâm medeniyeti de “ileri medeniyet” olma özelliğini yitirecektir. Muhafazakâr entelektüellerin bir yandan medeniyetlerin karşılaştırılmayacağını söylerken bir yandan da İslâm medeniyetinin bir zamanlar Batı’dan ne denli üstün olduğundan bahsetmeleri, onların bilim sosyolojisini, dini korumaya yönelik bir savunma aracı olarak kullandıkları tezimizi desteklemektedir.

Esasen burada altının çizilmesi gereken asıl nokta muhafazakâr entelektüellerin bilim sosyolojisini kendi başına değerli bir tartışma olarak görmedikleri, onu kullanarak sadece İslâm bilimini değil, genel olarak İslâm medeniyetini savunmaya çalıştıklarıdır. İslâm’a tehdit olarak görülen “modernizm”in her türlü eleştirisi, bu savunmaya katkı sağlayacağı umuduyla değerlendirilmiştir. Sadece Kuhn ve Feyerabend değil, Deleuze, Derrida, Lyotard, Baudrillard gibi bilim sosyolojisinin sınırları içinde değerlendirilmeyen ancak bilgiye/bilime eleştirel yaklaşan, onun güçten bağımsız anlaşılacağını iddia eden yazarlar da bu nedenle sık sık alıntılanmıştır (Nola ve Irzık, 2005, s. 451).

Sonuç olarak, muhafazakâr entelektüellerin bilim sosyolojisine ilgilerinin sınırlı olduğundan ve literatürün sadece bilimin ve Batı medeniyetinin otoritesini tehdit eden yönlerine odaklandıklarından söz edebiliriz. Bu tür bir ilginin doğal olarak kısır kalacağı ve bilim sosyolojisine katkı sağlamayacağı iddia edilebilir. Dahası bu yazarların eserlerinde bilim sosyolojisindeki tartışmaların eksik sunulduğu, bilim sosyolojisindeki zenginliğin yansıtılmadığı, sadece bir tür görüşün seslendirildiği dolayısıyla okurların bilim sosyolojisi konusunda eksik bilgilendirildikleri söylenebilir.

Baykan Sezer ve Öğrencileri

Baykan Sezer ve öğrencilerinin bilim ile ilgili değerlendirmelerinin normal şartlarda “bilim sosyolojisi” başlığı altında değerlendirilmemesi gerektiği iddia edilebilir çünkü bilim sosyolojisi kuşkusuz sosyologların bilimle ilgili görüşlerine indirgenemez (Balkız ve Ögütte, 2010, s. 24). Bununla beraber Türkiye’de bu alana dair yapılan çalışmalar göz önüne alındığında, Sezer ve öğrencilerinin bilim hakkındaki görüşlerinin incelenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bilhassa Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan (2007) tarafından derlenmiş olan *Bilim Sosyolojisi* isimli hacimli kitap, konuyu başlık edinmiş az sayıdaki eserden birisidir. Yukarıda da değindiğimiz gibi burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, bu eserdeki birçok makalenin klasik bilim sosyolojisi literatüründen farklı konuları ele almış olmasıdır. Bununla beraber Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan’ın kaleme aldığı önsöz bu tercihin nedenini bir nebze olsun açıklamaktadır. Öncelikle, Eğribel ve Özcan “bilim”den söz ederken bilim sosyolojisi

literatüründeki gibi doğa bilimlerini değil sosyal bilimleri de kast etmektedir. Örneğin bilimden bahsederken toplum bilimlerinin gerçekten bir kriz içinde olup olmadığı sorusuna değinmektedirler (Eğribel ve Özcan, 2007, s. 7). Mezkûr seçkide birkaç istisna dışında doğa bilimlerini konu edinen makale bulunmamaktadır. Bu nedenle bu seçkide yer alan makaleleri aslında farklı bir başlık –örneğin “bilgi sosyolojisi” veya “bilim hakkında sosyolojik değerlendirmeler” başlığı– ile sunmak daha isabetli olabilirdi.

Bilim Sosyolojisi'nde yer alan makalelerin genelinde Baykan Sezer'in “doğu-batı çatışması” ve “batıcılığa” temaları işlenmekte, Batı'ya bağımlılık ve koşulsuz teslimiyet eleştirilmektedir. Bize göre, bu eleştiri, bilgi sosyolojisi literatüründeki genel temalarla ilişkilendirilebilseydi –söz gelimi Feminist literatürden daha çok faydalanılsaydı– daha etkili olabilirdi. Ancak seçkideki birçok makale, Baykan Sezer'in yolundan gitmeyi tercih etmiş ve onun oluşturduğu şablonu, temaları, teorik araçları miras alarak, bir anlamda kendi “bilgi/bilim sosyolojilerini” yaratmaya çalışmışlardır. Bu noktada Baykan Sezer'in şu görüşü belirleyici olmuştur diyebiliriz:

Kendi bilimimizi, kendi bilim anlayışımızı kurmak durumundayız. Bu durumda bilim sosyolojisinde Batı'da geliştirilmiş kavramları aktarmak, tartışmaları izlemekle yetinmemiz söz konusu değildir. Bu yüzden tartışmalar sırasında amacımız, bilinenin derlenmesi, yaygınlaştırılması, aktarılmasıyla sınırlı kalmayacaktır. Kendi sorunlarımız ve çıkarlarımız açısından belli soruların gündeme getirilişi tartışmalarımızın ağırlığını oluşturacaktır (Sezer, 2007, s. 133).

Kanımızca bilginin edinilmesi sürecinde basit bir aktarıcılıkla yetinilmesi gerektiğini söyleyen Sezer, doğru bir noktaya dikkat çekmiştir. Ancak mevcut kavramları Batı'da üretildikleri gerekçesiyle kullanmamanın Sezer ve öğrencileri tarafından getirilen eleştirilerin daha az etkili olmasına neden olduğunu düşünüyoruz. Her toplumun veya ekolün kendi kavramlarını oluşturması durumunda –ne denli sorunlu olursa olsun– ortak bir tartışma dilinin yitirilmesi ve Kuhn'un tabiriyle tartışmanın bir “sağırklar diyaloguna” dönmesi tehlikesi ortaya çıkar. Bize göre “bilinenin derlenmesi, yaygınlaştırılması, aktarılması”nın ötesine geçilmesinin ilk aşaması mevcut literatürün çok ciddi bir şekilde etüt edilmesidir. Batı literatürünün eleştirilip aşılması yine o literatür doğru öğrenilip, aktarılmadan mümkün olmayacaktır.

Baykan Sezer'in bu makalede bilim sosyolojisinin belli temalarına değindiğini söyleyebiliriz. Ancak belki de mevcut literatüre mesafeli yaklaşmasının bir sonucu olarak bazı temel noktalara değinmediğini de gözlemlemekteyiz. Örneğin o, literatüre Reichenbach'ın armağan ettiği “keşif bağlamı-gereçlendirme bağlamı” olarak adlandırılan ayırımın ilk kısmına değinmiştir. Yani içinde bulunulan toplumun keşfi nasıl etkilediğini; farklı coğrafyalarda ve

farklı zamanlarda bilimin toplumsal ihtiyaçlar tarafından nasıl şekillendiğini incelemiş, bu konuda özgün katkılar da sağlamıştır. Bununla beraber literatürde önemli yer tutan gerekçelendirme bağlamı Baykan Sezer’in notlarında yer bulmaz. Yani, içinde yaşadığımız toplumun bilimsel olarak doğrularımızı ve yanlışlarımızı belirleyen kriterleri şekillendirdiği görüşüne yer verilmez. Oysa eleştirilerini keşif bağlamı ile sınırlamayıp gerekçelendirme bağlamına değinseler, Sezer ve öğrencilerinin daha etkili bir çözümlenmeye ulaşabilecekleri kanaatindeyiz. Bu durumda toplum –veya onların görüşüne göre Batı toplumu– bilim adamlarının sadece neyi inceleyeceğini ve neyi keşfedeceğini değil, neyin bilimsel olarak kabul edilebilir neyin edilemez olduğunu da –tamamen olmasa da– belirleyen bir güç halini alacaktır.

Baykan Sezer, bilim sosyolojisi ile ilgili notlarının bir bölümünde şöyle bir açıklamada bulunur:

Batı biliminden söz ederken Batı çıkarları hizmetinde bir bilimden söz ediyoruz; yoksa Batı’nın ayrı bir evren olduğundan değil... Günümüz biliminin doğruları yalnız Batı için geçerli değildir. Ayrıca Batı bugün bazı evrensel doğrulara ulaşabilmişse bu yalnızca Batı’nın başarısı olarak görülmemelidir. Tarih boyunca yaşanan serüven bütün insanlığın ortak serüvenidir (Sezer, 2007, s. 159).

Bu tür bir açıklama Sezer’in “bilim sosyolojisi” ni daha iyi anlatması açısından önemlidir. Sezer’in buradaki iddiası kendisine karşı getirilebilecek eleştirileri hafifletecektir; buna mukabil Sezer’in buradaki eleştirisi Batı bilimine alternatif getirilmesini arzulayan bir anlayışa göre daha az talepkârdır. Şöyle ki, Sezer, Batı bilimi diye ayrı bir bilim olmadığını belirterek, bilimde evrensel doğruların varlığını –en azından teoride– kabullenmiştir. Bununla beraber sorunun aslında Batı’nın bilime tek başına sahip çıkması olduğunu belirterek eleştirisindeki tonu bir derece düşürmüştür. Bu durumda Batı bilimine alternatif oluşturmak yerine, Batı biliminin sadece Batı’ya ait olmadığını göstermek yeterli görünmektedir.

Bu seçkide “bilim sosyolojisi” başlığı altında değerlendirilmeye en uygun metin kuşkusuz Ertan Eğribel tarafından kaleme alınan “Günümüz Bilim Tartışmaları ve XIX. Yüzyıl Bilimi” isimli makaledir. Eğribel iki yüz sayfayı aşan metinde Kuhn, Feyerabend, Chalmers, Koyre, Lakatos, Reichenbach, Russell, Sarton ve Searle gibi bilim sosyolojisi, bilim tarihi ve bilim felsefesi alanında eserler vermiş önemli düşünürlerin görüşlerini açıklar ve yorumlar. Genel literatürü okura tanıtmak anlamında makalenin, seçkinin en doyurucu metni olduğu söylenebilir. Bununla beraber Eğribel’in bu metinleri Baykan Sezer’i bir perspektiften okuduğunu ifade edebiliriz. Elbette bu bir tercihtir ancak Eğribel’in bu bakış açısı nedeniyle bazı noktalarda indirgemeci bir tutum taşıdığını düşünüyoruz. Örneğin Batı’da bilimle ilgili eleştirel fikirlerin ortaya

çıkma nedenini açıklamaya çalışan Eğribel, Batı'nın gelişmeleri okuyamadığını, yönlendiremediğini buna mukabil Doğu'nun gelişiminden ve alternatif getirmesinden tedirgin olduğunu ve bunun önünü almak için bir çıkış yolu olarak bilimi değersiz, belirsiz, görelî kılmaya çalıştıklarını iddia eder (Eğribel, 2007, s. 313). Bu pozisyonun Sezerci çizgiyi izlediğini ve Batı'yı bir bütün olarak alıp Doğu ile çatışma halinde gördüğünü düşünmekteyiz. Bununla beraber Batı'yı bir bütün kabul etsek bile Batı'da ortaya çıkan ve bilime eleştirel yaklaşan teorilerin Doğu'daki hangi gelişmelerden tedirgin olduğu sorusu cevapsız kalmaktadır.

Eğribel'in sadece bilim sosyologları ile ilgili tespitlerinde değil, bilimle ilgili genel çıkarımlarında da genel sosyoloji okumasının izlerine rastlamak mümkündür. Eğribel'in sosyo-biyoloji ile ilgili şu açıklaması bu konuda bir örnek teşkil eder: "Statükoyu, ırkçılığı haklı çıkarmaya yönelik bu çalışmaların bilimselliği, yine bir Batı icadı olan kafatası ölçmenin bilimselliğinden öteye değildir." (Eğribel, 2007, s. 414). Sosyo-biyolojinin –yani canlıların sosyal davranışlarının biyolojik kökenleri olduğunu iddia eden disiplinin– gerçekten bir bilimsel uğraş olup olmadığı, belli siyasî amaçlara hizmet edip etmediği literatürde uzun süredir tartışılmaktadır.⁹ Gerçekten de sosyo-biyolojinin ırkçı ve seksist olduğunu iddia edenler olmuştur. Ancak Eğribel'in bu tartışmalar hakkında bir bilgi sunmadan sosyo-biyolojiyi "kafatası ölçme" ile kıyaslamasını doğru bulmuyoruz. Sosyo-biyolojinin argümanlarının salt spekülasyona dayanıyor olduğu izlenimini uyandıran bu iddia ne yazık ki onun belli durumlardaki açıklayıcı gücünü –örneğin neden çok farklı kültürlerde benzer sosyal eğilimlerin gözlemlendiğiyle ilgili açıklamalarını– göz ardı etmektedir. Dahası, siyasî açıdan tehlikeli olması bir görüşün bilimsel olmadığını kanıtlamak için yeterli değildir. Bir görüşün sosyal olarak tehlikelere gebe olması onu salt spekülasyona indirgemeyecektir (Richards, 2005, s. 216).

Eğribel, Darwin'in görüşlerinden bahsederken de benzer bir tutum takınır ve şöyle der:

Darwin'in görüşleri üzerine tartışmalardaki saptırmaya kanmamak lazımdır. Önemli olan insanın maymundan gelip gelmediği veya yaratılışının reddi değildir. Bu bir yemdir. Tartışmaların bu yana çekilmesi kuramın gerçek anlamını örtmektedir. Darwin'in kuramında öne sürülen görüşler aynı gelişmeyi toplumlar için de gündeme getirmektedir. Önemli olan budur. Alınganlık gösterilmesi gereken insanın maymundan geldiği, insanın atasının maymun olduğu değildir. Gerçekten alınganlık gösterilmesi gereken durum Doğu toplumlarının Batı'nın maymunu haline getirilmesidir... Darwin'in kuramının güncümlerde de önemini sürdürmesi Batı'nın farklılık ve üstünlüğünü mutlaklaştırması nedeniyledir (Eğribel, 2007, s. 415).

⁹ Konuyla ilgili detaylı bir çalışma için bkz. (Ruse, 1985).

Kuşkusuz Darwin’in teorisini “kullanarak” sosyal hayatla ilgili dersler çıkarmaya ve çeşitli sömürü ilişkilerini meşrulaştırmaya, Doğu’yu Batı’nın tekamül etmemiş hali olarak göstermeye çalışanlar vardır. Bununla beraber biyolojik bir teorinin “gerçek anlamı”nın veya amacının bu olduğunu iddia etmek gerçekçi görünmemektedir. Darwin’in teorisi özü itibariyle biyolojik bir teoridir ve canlıların nasıl meydana geldiklerini açıklamaya çalışır. Teorinin kabul edilmesinde kısmen de olsa o dönemin siyasi konjonktürü etkili olmuş olabilir.¹⁰ Bununla beraber teorinin kabulünü ve günümüzde geçerli teori olmasını bu faktöre indirgemek büyük bir iddiadır ki diğer büyük iddialar gibi kanıt gerektirir.¹¹

Bu noktada Eğribel’in, Darwin’in teorisinde bu tür bir ima yok idiyse de Darwin’in teorisini yorumlayanların bu tür bir çıkarımda bulunduğunu düşündüğü iddia edilebilir. Bu tür bir gözlemin gerçekle daha uyumlu olduğunu ifade edebiliriz. Yani bir noktadan sonra Darwin’in teorisi onun olmaktan çıkmış ve sosyal sömürüyü meşru gösteren bir araç haline dönüştürülmüş olabilir. Ancak Darwin’in teorisi sadece Spencer gibi sosyal Darwinistler tarafından değil onlardan çok farklı ideolojiler tarafından da kullanılmıştır. Örneğin Sovyet Rusya’da birçok siyasetçi ve bilim adamı Darwin’in teorisinin, Marksizmle ne denli uyumlu olduğunu göstermeye çalışmıştır. (Krementsov, 2010, s. 220-223) Hatta her ne kadar Lamarckçı evrimle Darwin’i karıştırırsa da Engels’ten itibaren birçok sosyalist, Darwin’in teorisinin kendi teorilerinin biyoloji alanındaki yansıması/doğrulaması olduğunu düşünmektedirler (Singer, 2009, s. 344). Görüldüğü gibi Darwin’in teorisi farklı görüşler tarafından benimsenmiş ve kendi dünya görüşlerini desteklemek için kullanılmıştır. Bununla beraber bu durum biyolojik teoriyi itibarsızlaştırmak için yeterli olmamalıdır. Darwin’in evrim teorisi, onu kullanan dünya görüşlerinin niyeti ile değil, biyolojinin sınırları içinde değerlendirilmelidir. Tartışılan birçok konuya sahip olmakla beraber –örneğin evrimi başa sarıp tekrar başlatsak

¹⁰ Kaldı ki bu konu tartışmaya açıktır. Viktoryan dönemde evrim fikri çoğu kişinin zihninde siyasi devrimle ilgili kötü çağrışımlara sahipti. Dolayısıyla siyasi konjonktürün Darwin’i evrim fikrinin kabulünü kısmen zorlaştırdığı da iddia edilebilir. Nitekim Darwin teorisinin ayaklanmacılarla anılmaması için gayret sarf etmiştir. Bu konuda detaylı bir analiz için bakınız Desmond ve Moore (1994).

¹¹ Darwin kendisi de hayattayken teorisini insan topluluklarına uyarlayan teorilere mesafeli yaklaşmıştır. Darwin, doğal seçilimin geçmişte önemli insani ve sosyal özelliklere katkıda bulunduğunu kabul etmektedir, söz gelimi ahlaki özelliklerimizin altında bu mekanizma yatmaktadır; ancak ona göre bu realite günümüzde toplumlar arasında yaşanan veya yaşanacak çatışmaları meşru kılmaz (Lewens, 2007, s. 220). Esasen Spencer gibi sosyal Darwinizmin kurucuları arasında yer alan bazı isimler, Darwin’in doğal seçilime dayanan teorisinden Lamarck’ın evrim teorisini tercih etmişlerdir. Çünkü Lamarck’ın teorisinde organizmalar yeni özellikler kazanmakta ve sonraki nesillere bunları aktarabilmekteledir. Dolayısıyla tıpkı bir organizma gibi bir ülke de rekabet içerisinde yeni özellikler kazanıp kendisini geliştirebilecektir (Paul, 2009, s. 232). Ne var ki zaman içinde bu teori Darwin’in artan popülerliği ile beraber sosyal Darwinizm olarak anılmaya başlamıştır.

şimdikine benzer canlıların oluşup oluşmayacağı gibi temel bir konuda uzlaşma yoktur– evrim teorisinin Batı’da geçerli teori olma nedeni dünyadaki canlı yaşamını rakip bilimsel teorilerden daha iyi açıklamasıdır. Eğribel ise Darwin’in kuramının günümüzde de önemini yitirmemesini Batı ile Doğu arasındaki ilişkiye indirgemektedir. Kanımızca Eğribel, Darwin’in teorisi ile ve –yukarıda değindiğimiz– sosyo-biyoloji ile ilgili değerlendirmelerini Baykan Sezer’in Doğu-Batı çatışması tezinin üzerine kurmakta ve bazı önemli detayları göz ardı etmektedir. Sezer’in tezinin bazı doğrulara işaret ettiğini düşünmekteyiz, ancak tüm bilim tarihini bu perspektiften okumanın gerçekleri deforme etme riski taşıdığını belirtmeliyiz.

Rölativist Bilim Sosyologları

Bu başlık altında değineceğimiz bilim sosyologları bilim sosyolojisine ilk iki başlık altında ele aldıklarımızdan daha hâkim görünmektedirler. Örneğin Hüsamettin Arslan’ın *Epistemik Cemaat* (2007) isimli eseri bilgi/bilim sosyolojisinin Durkheim’dan Marx’a, Mannheim’dan Kuhn’a tatmin edici bir özeti sunar. Bu bağlamda bu eserlerin Batı bilgi/bilim sosyolojisini Türk okuruna tanıtan ilk ciddi eserler olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber, bu başlık altında ele alınabilecek isimlerin rölativizmden ziyadesiyle etkilendikleri iddia edilebilir. Pozitivist bilim anlayışının Türkiye’de sadece doğa bilimleriyle uğraşanlar tarafından değil, sosyal bilimlerle uğraşanlar tarafından da benimseniyor oluşu bu bilim sosyologlarının rölativist teorilere ilgisini anlaşılır kılacaktır. Şu satırlar görüşümüzü doğrular niteliktedir: “... Türkiye’de durum daha değişiktir: Ne bilim sosyolojisi konusunda Batı’da yapılan çalışmalar bilinmektedir ne de ülkemizde yürütülen bilim faaliyeti hakkında sistemli araştırmalar yapılmıştır. Bilim hakkındaki egemen görüş halen, Kuhn öncesi dönemde egemen olan ‘pozitivist’ görüştür.” (Arslan, 2007, s. 74).

Yine bu ekol altında değerlendirilebilecek bir başka bilim sosyoloğu şöyledir:

Bazen karşımıza başka adlar altında çıksa bile Türkiye’deki egemen ortodoksi formunun adı pozitivistizmdir. Bilim, bilim adamı, bilimsel bilgi pozitiftir. Ve başka her şey negatiftir. Bilim pozitif, din, metafizik, dil, şiir, gelenek ve hurafe negatiftir... ‘Bilimizm’, ‘ortodoks bilim anlayışı’, ‘bilim perestlik’ ya da ‘pozitivistizm’ adlarıyla tanımlanan bu bilim anlayışı Türkiye’de özellikle bilim adamları, aydınlar, bürokratlar, okumuş-yazmış çevreler arasında egemendir (Şenses, 2010, s. 32-33).

Kuşkusuz bilim sosyolojisi ve bilim felsefesi okuması yapmış birçok kişi Türkiye’de bilim üzerine yazılanları okuduğunda benzeri eleştirileri yöneltecektir. Gerçekten de bilim Türkiye’de “kutsal inek” mertebesinde ve hem halk nezdinde hem de entelektüeller arasında otoritesi sorgulanmayan bir

güçtür. Bununla beraber bu durumu Türkiye’ye has sanmanın hatalı olduğu kanaatindeyiz. Bilim felsefesi ve bilim sosyolojisindeki temel tezlerden haberdar olmayan kişilerin eğitim süreci ve teknolojik gelişmelerin geldiği nokta neticesinde bilimi sorgulanmaz, tartışılmaz olarak görmesi doğaldır. Bu bağlamda sadece Türkiye’de değil dünyada da bilimin sokaktaki insanın nazarında benzer bir otoriteye sahip olduğunu iddia edebiliriz. Yine sadece Türkiye’deki fizikçiler ve kimyacıların değil, dünya genelinde de fizikçilerin ve kimyacıların “tümevarım problemi” veya “gözlemin fikirlerden etkilendiği” görüşüne inandıklarını veya araştırmalarını bu görüşleri ciddiye alarak yaptıklarını iddia etmenin gerçekçi olmadığı kanaatindeyiz. Kanımızca Türkiye’deki asıl problem, doğa bilimlerinin sosyal bilimciler –ve bilhassa felsefeciler ve sosyologlar– tarafından da sorgulanmıyor olmasıdır.

Bu başlık altında ele aldığımız sosyologların, bilim felsefesindeki ve bilim sosyolojisindeki önemli teorileri Türkçe literatüre aktardığını söylemiştik. Bununla beraber bu sosyologların rölativist teorilere getirilen itirazlara daha fazla yer vermeleri durumunda literatürün çok daha sağlıklı aktarılacağı kanaatindeyiz. Örneğin “Mucizeye Yer Yok” (No Miracles Argument) argümanına bu eserlerde daha fazla yer verilebilir, bu argümanın rölativizm için oluşturduğu problem derinlemesine analiz edilebilirdi.¹²

“Mucizeye Yer Yok” argümanı ve ona getirilen itirazlar neticesinde, hem bilimsel realistler hem de rölativistler pozisyonlarını revize etme yoluna gitmişlerdir. Ülkemizde ise, rölativizme getirilen eleştirilerin yeterince ele alınmaması hem realist bilim sosyologlarının bugünkü pozisyonlarının hem de güncel rölativist pozisyonların doğru okunmasını engellemektedir. Yine Türk rölativist bilim sosyologlarının eserlerinde, rölativizmin en temel problemlerinden olan “refleksivite”nin de yeterince yer bulmadığını iddia edebiliriz. Refleksivitenin bu bilim sosyologları için bir problem teşkil etmesinin nedeni şudur: Eğer her şey rölatif ise, rölativizmin doğru olduğu iddiası da rölatif olmaktan kurtulamayacaktır. Bu durumda “rölativizmin tutarlı bir tarzda savunulabilmesi onu ortadan kaldırmaksızın mümkün olmaz” (Bernstein, 2009, s. 13).

Bu noktada Türkiye’deki rölativist bilim sosyologlarının bu eleştirilere yeterince yer vermemelerinin veya bu eleştirileri ciddiye almamalarının arkasındaki neden üzerine düşünmek gerekir. Kanımızca buradaki asıl neden bilim sosyologlarımızın bu eleştirileri (yani *mucizeye yer yok* ve refleksivite vb.

¹² Bu görüş temelde şu itirazı dile getirir: Bilimsel teoriler neticesinde dünya hakkında daha iyi öngörülerde bulunmaktayız. Bu durumun iki açıklaması olabilir. Ya öngörülerimiz bilimsel teoriler neticesinde doğayı daha iyi tanımamıza yol açmıştır ya da ortada ancak “mucize” olarak nitelendirilebilecek bir tesadüf vardır. İkincisinin daha az muhtemel olduğu düşünülürse bilimsel teorilerin doğanın daha iyi tanınmasına katkıda bulunduğu söylenebilir (Psillos, 1999, s. xx).

eleştirileri) değersiz görmeleri değil, pozitivistliğe yönelik duruşları nedeniyle rölativist teorilere duydukları sempattir. Rölativist görüşün Türkiye’de tanınmasına büyük katkıda bulunmuş Arslan’ın ifadelerinin görüşümüzü desteklediğini iddia edebiliriz: “Gayet tabii, monoteizmle büyük benzerlik içinde bulunan pozitivist bilim ideolojisi veya bilimperestlik, yukarıda sözünü ettiğimiz normdan dolayı antidemokrattır; farklı olana varolma hakkı tanımaz. Demokratik tutum farklı olana da yaşam hakkı tanıyan rölativist tutumda yatar.” (Arslan, 2007, s. xxxii).

Her ne kadar Arslan’a ortodoks bilim anlayışının çoğu zaman rakip görüşlere yaşam hakkı tanımadığı konusunda katılsak da bilimsel araştırmada “demokrat” kelimesinin açıklanması gerektiğini, aksi halde kafa karışıklığı yaratılabileceğini düşünmekteyiz. Kanımızca Feyerabendci anlamda bir demokratlık bilimin doğasına aykırıdır. “Dünya dönmekte midir?” sorusunun cevabı bellidir. “Bu sorunun cevabı içinde bulunduğumuz topluma veya aktörün dünya görüşüne bağlıdır, dolayısıyla bazılarının göre dönmekte bazılarının göre dönmemekte” gibi “rölativist” bir cevap demokratik değil, absürttür. Dahası rölativizmin tutarlı olarak savunulması sonucunda demokratlığın da problemlili hale geleceği kanaatindeyiz. “Farklılıklara açık olmalıyız” görüşü “farklılıklara açık olmayanları” dışlayarak “demokratik” olma özelliğini de yitirecektir.

Altı çizilmesi gereken bir diğer nokta da şudur: Yine aynı eserde Arslan neden rölativist olduğunu açıklarken rölativizmin evrensel doğruların varlığını reddettiğini çünkü evrensel doğruların statükoyu korumak için var olduğunu iddia eder (2007, s. 31). “Bir şeyin ‘bilimsel bilgi’ statüsünü kazanabilmesinin biricik şartı” Arslan’a göre “epistemik statükoya, epistemik güce ya da otoriteye boyun eğmesidir.” (2007, s. 122). Dahası “bilimde, güvenilirlik elde etme, ikna etme ve inandırma veya meşruiyet elde etme süreci böylece, çoğunlukla azınlık arasındaki bir tür güç mücadelesini sergiler” (Arslan, 2007, s. 132-133). Elbette güç ilişkileri her sosyal uğraşta olduğu gibi bilimsel uğraşta da rol sahibidir ve kısmen belirleyicidir. Bu anlamda Arslan’ın önemli bir noktaya dikkat çektiğini söyleyebiliriz. Bununla beraber bilimin tamamen bir güç oyununa indirgenmemesi gerektiği kanaatindeyiz. Örneğin Komünist Rusya’da, Lysenkocu bilim anlayışının tüm siyasî desteğe rağmen yıkıldığını hatırlamak gerekir. Güç ilişkilerine odaklanırken “doğa”nın da önemli bir güç olduğu hatırlanmalıdır. Bilimde eleştirinin bir retorikten ibaret olmadığı, bilimde eleştirinin doğa ile temas halinde yapıldığı unutulmamalıdır. Aksi takdirde Galileo hadisesinde gördüğümüz gibi daha az destekçisi olan bir bilimsel görüşün kendisini bilimsel topluluğa nasıl kabul ettirdiğini açıklayamayız.

Bilim Sosyolojisinin Yarını

Tüm eksikliklerine rağmen Türkiye’de bilim sosyolojisiyle ilgilenen entelektüellerin ve bilim sosyologlarının önemli bir işlevi yerine getirdiklerini düşünüyoruz. Türkiye’de bilimin otoritesine ve Batılı bilime duyulan iman derecesindeki güvenle mücadele etmeye çalışmak, halen istisnai bir tutumdur. Bununla beraber, bu ekolleri genel olarak motive eden şeyin –yani tepkiselliğin– yine onların en büyük zaafı olduğu kanaatindeyiz. Batı’ya veya pozitivist bilime duyulan tepki beraberinde her zaman dengeli bir değerlendirmeyi getirmemiş, bu ekollerin mensuplarının bilim sosyolojisinde diğer uca savrulmalarına ve bilimi “değersizleştirme”lerine neden olmuştur. Yukarıda da değindiğimiz gibi bu tepkilerin üzerine bina edilen teorilerin değersiz olmadıklarını, doğru öğeler de taşıdıklarını düşünüyoruz. Bununla beraber bilim sosyolojisiyle ilgilenmek için ateşleyici vazifesi gören bu görüşlerin daha sağlam bir zemine oturtulması için literatürün tamamının özümsemesi gerekmektedir.

Son olarak, Türk bilim sosyologlarının çoğunluğunun bilimle ilgili yeterli seviyede temel bilgiye sahip olmadığını ve bunun önemli bir sorun teşkil ettiğini hatırlamalıyız. Çoğu sosyoloğun bilimle ilgili bilgileri, Kuhn, Feyerabend, Güçlü Program gibi bilim sosyologlarının ve felsefecilerinin aktardıkları ile sınırlıdır. Dolayısıyla sosyologlar tarafından verilen örnekler çoğu zaman birbirine benzemekte, teorilerine aksi örneklere bu eserlerde yer verilmemektedir. Örneğin bu sosyologlar tarafından, Newton’ın görüşünün doğru sanılmasına rağmen onun yüksek yerçekimi ve ışık hızına yaklaşan hızlarda yetersiz kalmasına ve Einstein tarafından yerinden edilmesine atıfta bulunulur. Buradan yola çıkarak şimdi doğru saydığımız, hatta doğruluğundan şüphe etmediğimiz teorilerimizin de gelecekte yanlışlanabileceği iddia edilir. Ancak kuantum teorisinin karşısındaki tüm dirence rağmen kendisini bilimsel camiaya nasıl kabul ettirdiğine yeterince değinilmez. Sonuç olarak bu sosyologlar, çalışmalarında bilim tarihinden sadece kendi teorilerini doğrulayan kısımlara yer vermektedirler.¹³ Belki de bu aşamada C. P. Snow’un edebiyatçılarla ilgili eleştirisini hatırlamak gerekir. Snow, edebiyatçıların doğa bilimlerindeki bilgisizliğinin boyutlarını gösterirken, bu eksikliğin öneminin farkına varmadıklarını da vurgular (2010, s. 104-105). Elbette bir sosyal bilimcinin belli bir altyapıya sahip olmadan doğa bilimleri hakkında bilgi edinmesi gayet güçtür. Ancak bilim sosyolojisi yapma iddiasındaki kişilerin bu zorluğu göze almaları gerektiği kanaatindeyiz. Türk sosyologlarının bu makalede değinilmeye çalışılan eksiklikleri gidermemeleri durumunda ise bilim sosyolojisi, kimseyi ikna edemeyen, sadece bilim sosyologlarını tatmin eden bir oyuncak olarak kalacaktır.

¹³ Bu noktada Mihriban Şenses’in (Sosyal Fenomenler Olarak Bilimsel İhtilaflar: Nerium Oleander (Zakkum) Tartışması, 2010) özgün bir çalışmaya imza attığını ve “zakkum tartışması” üzerinden bir bilim sosyolojisi tartışmasına giriştiğini belirtmeliyiz. Şenses’in bu çalışması literatürümüzdeki sınırlı sayıda vaka incelemesinden birisi olması nedeniyle değerlidir.

Bilgili, A. (2014). [Extended Abstract] A critical analysis on the sociology of science discussions in Turkey. *Turkish Journal of Sociology*, 2014/2, 3/29, pp.254-258

EXTENDED ABSTRACT

A Critical Analysis on the Sociology of Science Discussions in Turkey

Alper Bilgili*

An article on the sociology of science in Turkey is bound to have a critical tone, not least due to the quantity and the quality of the studies in the field. Although certain scientific discussions have attracted considerable public attention in Turkey, the main issues and controversies in sociology of science have remained relatively unknown to both the general public and to the experts in the natural sciences. Even worse, the majority –if not all– of the social scientists in Turkey are not acquainted with the developments that took place in the literature in the last five decades. Thus, sociologists and intellectuals who have written on the subject in Turkey serve an important dissemination function, despite some of the shortcomings in their studies.

One may rightly argue that the aforementioned sociologists and intellectuals make use of the literature for certain ideological ends. This article addresses those ideological ends. To begin with, sociology of science in the Turkish context is frequently utilized as a tool to be exploited in discussions regarding the alleged conflict between science and religion. In particular, the “Conservative Camp” makes use of the relativist and conventionalist views in the sociology of science to withstand the attacks launched by the supporters of scientism. As some relativist theories in the sociology of science construe any scientific view to be mere ideology, such theories are used by conservatives to undermine any claims to epistemic superiority on the “scientific camp”. Here, it’s worth emphasizing that conservative intellectuals do not question the scientific value of the theories they criticize. Nor do they endeavor to identify the ideological elements within scientific theories. Instead, they opt to reject any claims to validity of scientific theories. The construal of scientific theories as ideologies might be thought to conflict with the conservative attitude towards the golden ages of Islamic science. As such, the repeated praising of the successes of early Muslim scientists by the “Conservatives” demonstrates that their interest in relativist and conventionalist theories lies mostly in their objective to “protect” religion from the attacks carried out by the supporters of scientism.

---

* Dr., Visiting Research Fellow, University of Leeds Faculty of Arts School of Philosophy, Religion and History of Science, bilgili.alper@gmail.com.

The second group of social scientists analyzed in this article is the Turkish sociologist Baykan Sezer and his followers. Although these sociologists have a conservative stance as well, their writings are not motivated by religious concerns. Having generated a body of work under the banner of Western skepticism, they argue that in order to understand the sociology of science and the sociology of knowledge in general, one has to focus on the relationship –and also conflict– between the East and the West. They have criticized those Turkish sociologists who praise Western sociology and who lack –they allege– any critical perspective towards Western sociological theories. Yet, the same sociologists themselves seem to ignore the Western critiques towards orthodox “Western sociology”, and as a result do not utilize the vast literature on the subject. Most importantly, they do not refer to the distinction between the context of discovery and the context of justification. Albeit indirectly, Sezer and his circles have made references to the context of discovery, claiming that society has an impact on, for example, the topics to be studied. Yet, they ignore a society’s (or a scientific community’s) impact on the “justification” of scientific theories. Indeed, this article argues that their critique would benefit from the consideration of the “context of justification”, by way of claiming that the evaluation of scientific theories is also influenced by the environment in which they are produced. Thus, by considering the notion of “context of justification” Sezer’s theory may find a further means by which to allege that Western science is more intimately connected to Western interests than commonly assumed. Another important problem in their work is their limited knowledge of the natural sciences. Indeed, this is a common problem for Turkish sociologists, which often inhibits the persuasiveness of their arguments. To illustrate the problems such attitude poses, we may refer to a prominent disciple of Sezer who argues that sociobiology and Darwinian evolution are mere reflections of Western racism, rather than well-evidenced scientific theories. Such an attitude risks being reductionist. Although those theories are exploited by some racist ideologues, they are nevertheless supported by scientific evidence, and their explanatory power could not be discredited by referring to their ideological uses only. Sezer and his followers try to interpret any theory, ideology, and event from an anti-western perspective and thus the complex nature of things frequently gets distorted as a result.

Finally, this article focuses on a third group of sociologists, those who deploy relativist views in the sociology of science to challenge positivism, their arch-enemy. Comparatively speaking, these sociologists are well-informed in the early relativist sociology of science literature, yet they loath to address the main criticisms directed towards relativist theories, such as “No Miracles Argument” or “reflexivity problem.” Moreover, these sociologists’ research also

reveals a limited knowledge about the natural sciences. For instance, a prominent sociologist in this camp has drawn an analogy between monotheism and positivistic interpretation of the natural sciences and asserted that, like monotheism, positivistic sciences bear anti-democratic tendencies. He has concluded that the relativistic worldview should replace other perspectives in science because it is more democratic. Yet, by reducing science to mere politics, the aforementioned argument fails to see how science and scientists form their theories. Dismissing the nature's role in the formation of scientific theories requires responding to the criticisms directed at the relativist view, an attempt absent in relativist Turkish sociologists' writings. A further example concerns relativity theory in physics and its so-called implications for the sociology of science. The similarity between their names ("relativity theory" and "relativism") has confused some Turkish sociologists into believing that nature is governed by relativistic laws.

The gap between the "natural" and the "social" has been narrowing considerably especially over the last five decades. The impact of society on the natural sciences is multifaceted and deserves a deeper investigation. However, despite the vast literature on the subject, Turkish sociologists and social scientists have not shown a considerable interest in the sociology of science. This article, by taking a critical stance, aims to contribute to the sociology of science discussions in Turkey through the analysis of the main positions in the Turkish sociology of science literature.

Keywords: Sociology of Science, Turkish Sociologists, Conservatives, Paul Feyerabend

Kaynakça | References

- Armağan, M. (2007). *İslâm ve bilim tartışmaları*. İstanbul: Etkileşim.
- Arslan, H. (2007). *Epistemik cemaat: Bir bilim sosyolojisi denemesi*. İstanbul: Paradigma.
- Balkız, B., ve Öğütle, V. S. (2010). Bilim sosyolojisi üzerine bazı tespitler ve gündem önerileri, B. Balkız, ve V. S. Öğütle (Ed.), *Bilim sosyolojisi incelemeleri: Temel yaklaşımlar, kavramlar ve tartışmalar* içinde (s. 11-28). Ankara: Doğu-Batı.
- Berkan, İ. (2014, 01 11). "Evrime inanan var inanmayan var" demek TÜBİTAK Başkanı'na mı düşer?. *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/19702017.asp>.
- Bernstein, R. J. (2009). *Objektivizm ve rölativizmin ötesi: Bilim hermenoytik ve praxis*. (F. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Paradigma.
- Bulaç, A. (2006). *Din ve modernizm*. İzmir: Yeni Akademi.
- Dawkins, R. (1996). *The blind watchmaker: Why the evidence of evolution reveals a universe without design*. New York: Norton.
- Dennett, D. C. (1995). *Darwin's dangerous idea: Evolution and the meanings of life*. New York: Simon & Schuster.
- Desmond, A. J. ve Moore, J. R. (1994). *Darwin: The life of a tormented evolutionist*. New York: W.W. Norton.
- Eğribel, E. (2007). Günümüz bilim tartışmaları ve XIX. yüzyıl bilimi. E. Eğribel ve U. Özcan, (Ed.) *Bilim sosyolojisi* içinde (s. 279-491). İstanbul: Kitabevi.
- Eğribel, E., ve Özcan, U. (2007). *Bilim sosyolojisi*. İstanbul: Kitabevi.
- Eğribel, E., ve Özcan, U. (2007). Bilim sosyolojisi kitabı için: Bilime ve bilim anlayışındaki değişime kendi adımıza müdahale etmenin gereği üzerine. E. Eğribel ve U. Özcan, (Ed.) *Bilim sosyolojisi* içinde (s. 3-13). İstanbul: Kitabevi.
- Hanioğlu, Ş. (2011). *Atatürk: An intellectual biography*. New Jersey: Princeton University.
- Hess, D. J. (1997). *Science studies: An advanced introduction*. New York: New York University.
- Krementsov, N. (2010). Darwinism, marxism, and genetics in the Soviet Union. D. Alexander ve R. L. Numbers (Ed.). *Biology and ideology: From Descartes to Dawkins* içinde (s. 215-246). Chicago: Chicago University.
- Kuhn, T. (1991). *Bilimsel devrimlerin yapısı*. N. Kuyaş (Çev.). İstanbul: Alan.
- Kuhn, T. (1994). *Asal gerilim: Bilimsel gelenek ve değişim üzerine seçme incelemeler*. Y. Şahan (Çev.). İstanbul: Kabalıcı.
- Kutluer, İ. (1985). *Modern bilimin arkaplanı*. İstanbul: İnsan.
- Lewens, T. (2007). *Darwin*. Londra: Routledge.
- Nola, R. ve Irzik, G. (2005). *Philosophy, science, education and culture*. Dordrecht: Springer.
- Paul, D. B. (2009). Darwin, social Darwinism and eugenics. R. Gregory, ve J. Hodge, (Ed.) *The Cambridge Companion to Darwin* içinde (s. 219-245). Cambridge: Cambridge University Press.
- Pritchard, D. ve Turri, J. (2007). The value of knowledge. *The Stanford encyclopedia of philosophy*. 21-02-2014. <http://plato.stanford.edu/entries/knowledge-value/>.
- Psillos, S. (1999). *Scientific realism: How science tracks truth*. Londra: Routledge.

- Richards, J. R. (2005). *Human nature after Darwin: A Philosophical Introduction*. London: Routledge.
- Ruse, M. (1985). *Sociobiology, Sense or nonsense?*. Dordrecht: D. Reidel.
- Sarton, G. (1987). *The History of science and the new humanism*. New Jersey: Transaction.
- Şenses, M. (2010). *Sosyal fenomenler olarak bilimsel ihtilaflar: Nerium Oleander (Zakkum) tartışması*. İstanbul: Paradigma.
- Şenses, M. (2012). *Bilimin sınırları ve bilimsel ihtilaflar: Bilim sosyolojisi tartışmaları*. İstanbul: Paradigma.
- Sezer, B. (2007). Bilim sosyolojisi ders notları. E. Eğribel ve U. Özcan (Ed.), *Bilim sosyolojisi içinde* (s. 127-200). İstanbul: Kitabevi.
- Singer, P. (2009). A Darwinian left: Politics, evolution and cooperation. M. Ruse (Ed.) *Philosophy after Darwin: Classic and contemporary readings içinde* (s. 343-349). Princeton: Princeton University.
- Snow, C. P. (2010). *İki kültür*. T. Birkan (Çev.) Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Yıldırım, C. (1997). *Bilimin öncüleri*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.